

mennesker uden for sit eget sociale lag og var altid på vagt mod nedladende vurderinger af »almuen«, men i omgang var han i almindelighed tilbageholdende og toede først rigtig op i en snæver kreds, hvor han til gengæld kunde vise både hjertelighed og et rigtignok noget bidsk lune. I den mundtlige og skriftlige debat virkede han ofte stejl, og i visse sager var han uforsonlig; hans meninger var dog, om end afgjorte og i reglen fremsat uden persons anseelse, ingenlunde urokkelige. Først et indgående studium af kilderne gav ham den positive opfattelse af Hall, der mærkes i bogen om skandinavismen og gør Helstatens Fald til det bedste defensorat for den nationalliberale rigs- og udenrigspolitik op mod 1864. Ordene »kendsgjerningernes mand«, som han brugte om Grundtvig, betegnede vistnok et ideal, han i sin forskning og i sit liv vilde følge, og som han jævnlig vejede personer i fortid og samtid mod.

Endnu i årene efter sidste verdenskrig skrev Erik Møller vægtige indlæg i den offentlige diskussion om aktuelle spørgsmål som den danske bevægelse syd for grænsen (skriftet *Syd-Slesvig* 1948) og grundlovsændringen 1953, som han forsvarede; men iøvrigt koncentrerede han sig nu mere og mere om studierne, der i hans aller-sidste tid sigtede mod en bog om Europas historie i liberalismens tidsalder. Den sene blomstring af hans videnskabelige forfatterskab bragte ham et par sene hædersbevisninger: 1957 blev han indvalgt i Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie, og efter at Helstatens Fald var udkommet blev han 1958 æresdoktor ved Københavns universitet.

Poul Bagge.

Dansk Historisk Fællesforening har gjort ikke alene foreningens medlemmer, men ogsaa de mere lærde historikere en stor tjeneste ved 1961 at genudsende *R. W. Bauers Calender for aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel* i fotografisk genoptryk. Denne kronologi er et tjenligt hjælpemiddel for nordiske historikere. Den har, siden den udkom i 1868, ikke fundet afløsere. Den rækker da ogsaa til almindelig brug og kan, da den overvejende anvender dansk sprog, bruges af ogsaa den ikke latinkyndige. Tavlerne udmærker sig ved stor overskuelighed. Naturligvis har latinen ikke ganske kunnet elimineres. I tavlerne drejer det sig dog hovedsagelig om, hvad enhver kirkegænger er fortrolig med. Det hænder, at man ikke forstaar hvilke kriterier underdirektøren for orlogsværftet har brugt som rettesnor for valget mellem dansk og latin. Ud for 29. september i tavlerne, — i mange lande en vigtig termin

og betegnelsen for indgangen til aarets sidste kvartal — staaer »St. Michael«. Her forekommer det mig, at forf.s valg burde have staaet mellem den fordanskede form »Mikkelsdag« og »(st.) Michael archangel«. Det sidste gengivet i forkortet form. Man spørger ogsaa sig selv hvad forklaringen kan være paa, at der ud for 11. november staaer »Morten Bisp«. Den sproglige danske form er i nutiden »Mortensdag«. Vigtigere end at kunne udlæse af tavlerne at den populære »Morten« eller »Martinus« havde været biskop, havde vel været at kunne læse at han var ophøjet til helgen efter sin død. Modsat maatte det nok i det første tilfælde være at faa at vide, at vi her havde at gøre med denne meget vigtige ærkeengel. En sjælden figur i ensemblet. — Pudsigt er det, at forf. i alle tavlerne har medtaget ikke alene den nu omstunder stadig fremtrædende oktober flyttedag, men tillige den nu halvt glemte april flyttedag. Disse flyttedage var vel paa Bauers tid en moderne foreteelse. Det faaer en til at gisne om hvilket publikum han henvendte sit værk til. Man finder ikke at de passer i selskabet.

Man blader derefter frem til »Alphabetisk Fortegnelse over Fest- og Helligdage, de hyppigst forekommende Helgendage samt Navnene paa visse Dage i Aaret« (s. 128—170). Her genfinder vi vore yndlinge fra tavlerne. Paa s. 154 først »Michael archang. eius dedicatio, St. Mikkelsdag, Mikkelsmisse . . . 29. Sept.« og længere nede i samme spalte efter »Midfaste« m. m., »Mikkelsdag . . . 29. Sept.« Neden under er her tilføjet »old Michaelmaesday i England 11. Octb.« Man spørger sig hvorfor denne oplysning ikke er tilføjet første artikel. Ogsaa hvorfor der ikke efter »Mikkelsdag« blot staaer »se Michael etc.« — Grotefend angiver i øvrigt 16. oktober og ikke 11. oktober formodentlig sigtende til det samme. Helgenen og biskoppen Martinus finder vi s. 155 i »Fortegnelsen« under »Mortensdag, Mortensmesse, Martinus ep. . . . 11. Nov.« Muligt kan den uøvede fare lidt vild ved mangelen paa krydshenvisninger og den forskellige sprogbrug i »Calender« og »Fortegnelse«. Men kan der end rettes indvendinger mod dette gamle værk, saa er dets fordele store. Først og fremmest kan det bruges af de mange, der ikke mestrer latinen, og derfor vil have svært ved at finde sig til rette med »Grotefend, Zeitrechnung, Taschenbuch«, der i øvrigt ogsaa er udsendt i ny udgave.

Dansk Historisk Fællesforening har paa et nærtstaaende omraade ogsaa udvist et priseligt initiativ. Den har i 1962 udsendt *Herluf Nielsen Kronologi*, 89 sider. Den dygtige medredaktør af »Diplomatarium Danici« har i en række korte kapitler givet en højst værdifuld indførsel i denne vigtige hjælpevidenskab. Der gives besked om solaaret, paaskeberegningen, betegnelser for

aaret, aarets begyndelse, aarets opdeling, kalenderreformen etc. Væsentlige værker omtales i det indledende afsnit. Det er en vægtig og vigtig indsats som er gjort med udsendelsen af disse to værker. Den ogsaa i de historiske hjælpevidenskaber særdeles velbevandrede formand i fællesforeningen bør have sin del af æren og takken for det initiativ der her er taget.

As. Friis.

Cand. mag. *Liss Davidsen* har for »Institut for Dansk Kirkehistorie« udgivet »*Krigerliv og Bondesind. Erindringer fra Treårskrigen af møller Peder Christensen*« (G. E. C. Gad. 1962. 216 s.). Initiativet til denne udgave toges af afd. dr. phil. Lis Jacobsen, hvis mand, religionshistorikeren J. P. Jacobsen var søn af møller P. Christensens krigskammerat og gode ven Hans Jacobsen på Salemgård (Sindbjærg s., Nørvang h.). Der er bevaret en række breve (1850–66) til denne fra P. Christensen. De er trykt som tillæg til »erindringerne«, og det må være disse, der har fået det kirkehistoriske Institut til at interessere sig for udgaven. Begge vennerne var troende kristne, hørte til blandt de »stærke jyder fra Øster Snede«, men i 1850 fik P. Chr. i Vartov syn for Grundtvigs »glade kristendom«. De nævnte breve har Liss Davidsen kommenteret med redegørelse for deres islæt af bibelord og salmevers.

Møllerens »Erindringer fra Treårskrigen« er først nedskrevne et halvt hundrede år senere, men – som udgiveren bemærker – de har sikkert mange gange i dette tidsrum udgjort underholdning for ventende møllegæster! De læses med megen fornøjelse og virker friske og pålidelige. Man skal selvfølgelig ikke i dem søge oplysninger om felttogets gang, men de fortæller os om, hvordan en bondesoldat så på krigen, om hans villighed til at hjælpe med landbruget, hvor han kom i kvarter, om forholdet til befalingsmændene – af disse gives stort set et sympatisk indtryk – og om hans syn på modstanderen, slesvig-holstenerne, og dennes ærlige begejstring for »æ sag« (die Landessache, drømmen om et Slesvig-Holsten, hvor tyskheden sad i højsædet). Den slesvig-holstenske »fanatisme« f. eks. i Åbenrå og i Slesvig har gjort indtryk på P. Chr. såvel som de dansksindede flensborgeres offervilje over for de i Istedslaget sårede: »Fra Vind-Møllen til Flensborg . . . stod de gode flensborger' i 2 tætte rader, og gav os alt mulig til vederkvægelse« (s. 125).

Udgaven er af Liss Davidsen forsynet med en god, længere indledning, hvori dog nogle små unøjagtigheder findes. Når der i registeret ved landsbyen Jagel anføres, at den ligger i Haddeby s.,